

Чужа провина

Продовження роману «Винуваті люди»

У житті Марусі, як і раніше, є лише одне кохання — її Василь. І, коли він безвісти зникає на фронтах Першої світової, Маруся єдина не вірить у його погибель. Самовіддано чекає на нього, дбаючи про Василеву молодшу сестру та доньку від іншої жінки. А тоді стається нещастя... Суперечка між Марусиним сином Казимиром та більшовиками завершується каліцтвом одного з них. Усі розуміють: ті не простять і їхня помста — питання часу.

Тетяна Белімова

ЧУЖА
ПРОВИНА

КСД

Від переможниці
«КОРОНАЦІЇ СЛОВА»

❧ ЧУЖА ПРОВИНА ❧

Тетяна Белімова

ЧУЖА
ПРОВИНА

Роман

ХАРКІВ
2023 КСД

КСД

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
2023

ISBN 978-617-15-0215-4 (epub)

Жодну з частин цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва

Електронна версія зроблена за виданням:

Белімова Т.

Б43 Чужа провина : роман / Тетяна Белімова. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. — 272 с.

ISBN 978-617-15-0048-8

У житті Марусі, як і раніше, є лише одне кохання — її Василь. І, коли він безвісти зникає на фронтах Першої світової, Маруся єдина не вірить у його погибель. Самовіддано чекає на нього, дбаючи про Василеву молодшу сестру та доньку від іншої жінки. А тоді стається нещастя... Суперечка між Марусиним сином Казимиром та більшовиками завершується каліцтвом одного з них. Усі розуміють: ті не простять і їхня помста — питання часу.

УДК 821.161.2

© Белімова Т. В., 2022

© Depositphotos / dariakom, mochak, wikki33, обкладинка, 2023

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2023

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2023

Від авторки

Цього роману ніколи не було б, якби не читачі, які майже відразу після виходу «Винуватих людей» написали коментарі, що в книжки має бути продовження.

Згодна, відкритий фінал — не найкращий спосіб завершити історію, хоча й залишає чимало простору для читацької уяви. Однак писати далі інтуїтивно не хотілося. Зрозуміло було, що доведеться згадувати трагічні для української історії події, пов'язані з крахом визвольних змагань 1917—1921 років. Я ж, як авторка, прагнула, щоб кохання Марусі й Василя назавжди залишилося в Прекрасній епосі, не затьмареній війною та революцією. Воднораз ціную думку моїх читачів, багато з яких у приватних повідомленнях і на творчих зустрічах просили про книжку-продовження.

І ось нарешті я зрозуміла, що без цього ніяк. Справді, маю дописати історію, бо вже й самій стало цікаво, які ще пригоди, прикросці та радощі чекають на моїх героїв. Зацікавило й створення нових персонажів, продиктоване обставинами непростого часу, що в ньому мали розгортатися події.

24 лютого 2022 року відбулося повномасштабне вторгнення країни-агресорки на території нашої Батьківщини. В Україні не було й немає такої людини, яку не зачепило б це лихо. Напевно, саме тоді з'явилося усвідомлення, що маю дописати історію кохання Марусі й Василя попри все. Дописати, аби ворог не думав, що зломив нас і що наше життя зупинилося. Дивовижним чином з'явилися сили, бажання й натхнення. Розпочалася робота над новим текстом, яка тривала впродовж усього року.

Головним відкриттям під час роботи над цією книжкою для мене стало те, що зараз ми, на жаль, переживаємо повторення своєї історії. Сто років тому орда з півночі, керована божевільним Муравйовим, прорвалася в Київ, убивала, грабувала та гвалтувала. У молодій українській державі не було тоді сил спинити чужинців. Колективний Захід, який щойно вийшов із Першої світової війни, пожертвував Україною... Було дуже важко читати про це, а потім художньо переосмислювати трагічні факти минулого. І знаєте, що давало наснагу й відчуття певної сатисфакції? Цього разу новітня орда не

змогла прорвати оборону українського війська й дістатися нашої столиці, хай як нахвалялась і старалась.

Так, північні околиці Києва зазнали страшних втрат. Трагедія Бучі, Ірпеня, Бородянки, Гостомеля, інших містечок і сіл назавжди залишиться в пам'яті нашого народу. Як і страшні кадри деокупованих Ізюму, Балаклії та Куп'янська на Харківщині, звільненого Херсона... Проте, хоч як боляче, ми розуміємо: українська історія вже нова, і цього разу в ній неодмінно буде наша перемога. Ми добре знаємо ворога, а весь цивілізований світ об'єднався навколо сил добра.

Я дуже вдячна читачам за те, що спонукали мене написати цю книжку, таку суголосну з нашим сьогодніням. Вдячна за довіру. Сподіваюся, ця нова історія буде гідним продовженням попередньої та зігріватиме українців у ці непрості дні нашого спротиву.

Щиро — Тетяна Белімова

Присвячую моїй мамі — з любов'ю

Частина перша. Політика

(1917)

Розділ 1

Ставище, квітень 1917 року

Вона прийшла на сході нового дня, коли серпик місяця збліднув і майже розтанув над обрієм. Владно затарабанила у вікно саме навпроти Марусиною ліжка, ніби добре знала розташування всіх речей у домі. Прийшла по своє і не бажала чекати до ранку.

— Ти?

Маруся перехрестилася, немов це могло захистити її від нічної прояви. Та ж, помітивши це, засміялася.

— Звідки ти взялася?

Марусині руки дрібно трусилися. Вона відразу впізнала мару, що прийшла на поріг її дому чи не із самого пекла. Утім, довга тінь коливалася в тьмяному світлі каганця, яким Маруся підсвічувала сіни, і доводила, що мара — людина. Привиди не відкидають тіней.

— Машко? Хто ж тебе випустив таку? Чи ти здорова?

У прочинені двері тягнуло квітневим холодом, і Марусю від цього, а ще від сильного душевного зрушення взяли дрижаки. Вона вщипнула себе за руку, немов хотіла прокинутися. Нічна гостя помітила цей рух і знову вишкірилася, показавши майже порожній рот, де між чорними пеньками жовтіло кілька вцілілих зубів.

— А ты, наверное, думала, что меня уж схоронили? Я за доченькой пришла! Отдавай мою Зоиньку! Отдавай! А Васи уже, поди, нет на свете... Сгинул ирод, туды ему и дорога... Ненавижу его! И тебя ненавижу! Все ведь из-за вас, проклятых... Ваша вина! Ты виноватая во всем! Если б не ты...

Маруся злякалась і відступила. Рука затремтіла ще дужче, каганець упав на підлогу й розлетівся на друзки, гнотик зашипів і загаснув. У сінях запанував морок, тільки призахідний місяць блідо світив знадвору крізь прочинені двері. Маруся згадала про Юліанову двостволку й хотіла вже скочити за нею, але не встигла. Машка кинулася до Марусі й учепилася їй у горло холодними, наче крига, руками.

— Отдавай Зоиньку! Отдавай! Где ты ее прячешь?

Маруся, на добру голову вища й сильніша за виснажену хворобою Машку, усе ж не могла розтиснути її рук на власній шиї, хоч як

старалася. Вона хрипіла, борюкалася, копала напасницю ногами, та все було намарне. Машка дедалі сильніше стискала пальці на горлі суперниці. Благенька хустка збилася з її голови, поріділі сиві пасма, що лишилися від колись розкішного рудого волосся, вибилися на чоло й майже затулили очі, запалені божевільним блиском.

— Убирайся к Ваське в преисподнюю... Хотела быть с ним — и будешь... На веки вечные...

Маруся широко роззявляла рота, груди їй роздирало, очі лізли з орбіт. Вона хотіла закричати, але й цього вже не могла. Перед очима попливли райдужні кола. На мить з'явилася широкоплеча постать Василя — він усміхався Марусі та простягав до неї руки. Вона кинулася до нього, але із жахом побачила, що це небіжчик Юліан Ясенський. Його бліде обличчя віддавало синявою, очі запали й нагадували дві ями, а голова була радше обтягнутим шкірою черепом. Юліан Казимирович однією рукою підкрутив облізлі вуса, як частенько робив за життя, а другою притягнув Марусю до себе й упився їй в уста крижаним поцілунком, немовби запечатав могильним віддихом її живе дихання.

***

Часом Машці здавалося, що вона сама вибрала собі хворобу. От люди кажуть про когось «захворів», і Машка була згодна із цим. Сам вибрав собі те, що відділяє тебе від світу нормальних і здорових людей. Бо як інакше можна було пояснити те, що трапилося з нею? Вона не хотіла й не могла більше жити так, як жила.

Василь поринув у циркове життя. Відчужений і далекий, навмисне повертався додому пізніше нікуди, чимось підвечерював на кухні та частенько й засинав там над чашкою схололого чаю. Прокидався на ранок і лягав на просту кухонну лавку, ніби якийсь лакей, що крадеться з нічної гулянки й боїться розбудити господарів.

Зоя стрімко дорослішала й уже ставила геть не дитячі запитання про батька, про цирк, який вабив її і непокоїв уяву. Донька хотіла бути серед циркових, навчатися їхнього ремесла, а не нидіти цілими днями у квартирі на Тарасівській.

Що ж було робити Машці? Напиватися від безвиході? Вона так і робила. Заливала тугу оковитою, пила, допоки не впивалася до безпам'ятства, а коли дурман трохи спадав, прокидалася серед ночі й плакала від самотності. Нікчемне існування...

Того дня, якраз після Василевої прем'єри, коли вони з Мартою Сур так блискуче відкатали номер, Машка перебрала міру. Опритомніла в порожній квартирі та збагнула, що Василь забрав доньку із собою в цирк. То був початок кінця. Роззирнулася, погукала малу, переконалася, що справді сама, і враз відчула таку тугу, якої ще в житті не знала. Стала жаліти себе, а тоді подалася на кухню напиться води. На столі були залишки нехитрого снідання. Машка ніби побачила, як батько з донькою їли, перемовлялися, підсміювалися над чимось тільки їм двом зрозумілим. Може, і над нею, що, п'яна, колодою валялася в сусідній спальні.

Зненацька Машчин сум перемінився на скажену лють. Спершу на підлогу полетіло все, що було на столі. Потім дісталася старосвітському буфету, де зберігалася їхнє кухонне начиння. Не тямлячи себе, Машка жбурляла тарілки, доки не почула, як сусіди гатять у стіну. Опритомніла й обвела очима страшне руйновище, на яке перетворилася кухня. Від побаченого стало лячно. Невже це вона зробила? Для чого?

Машка позадкувала й опинилася в передпокої. Схопила з вішака своє пальто, накинула його на просте домашнє плаття й вийшла з квартири. Поволі спускалася сходами й ловила повітря широко розтуленим ротом. Коли врешті вийшла надвір, стало трохи легше. Хотіла спершу бігти в цирк, потім вирішила похмелитися для хоробрості. Пізніше не могла згадати, з ким і де пила. Не могла точно сказати, чи зачинила квартиру та скільки взяла грошей із тих, що Василь завжди залишав на харчі. Блукала вуличками київського середмістя, які всі зливалися в одну, доки не звалилася десь під парканом. Перехожі намагалися розштовхати її, хтось питав ім'я та адресу, проте Машка лише вила у відповідь. Їй раптом перехотілося спілкуватися з людьми, котрі ніколи не були добрими до неї. Запевне, краще за все було б уродитися німою... Мовчки тягнула б свою лямку й не силувалася б порозумітися із жорстоким світом.

Вона вила без упину, коли за нею приїхали санітари, бо хтось із небайдужих урешті викликав карету для душевнохворих. Відтак вирішила, що варто підіграти цим людям у білому, і взялася качатися бруківкою, здійсмаючи пил під гавкіт вуличних собак. Санітари, звиклі до подібного, швидко скрутили її, для надійності загорнувши в гамівну сорочку. Машці стало весело, і вона вкусила одного з них за руку, не

сильно, лише щоб знав, що з дамами варто поводитися шанобливіше. Санітар у відповідь зацідив їй у зуби, перекинув її в кареті на підлогу й заходився копати ногами. Бідолашна скрутилася калачиком і намагалася затулити бодай голову. У роті відчула солоний присмак крові. Від ударів, що без угаву сипалися на ребра та спину, Машка майже перестала дихати. Біль був нестерпним, але навіть тоді не виникло в неї бажання заговорити зі своїм мучителем. Вона й далі вила, поки не захрипла вкрай.

За кілька днів до Кирилівської лікарні на Подолі, куди завезли Машку, прийшов Василь. Майже годину сидів поруч із нею. Він видався Машці достоту смішним, бо пригортав її до себе, чого вже дуже давно не траплялося, і благав отямитися. О ні! Тільки не це... Цього Машці хотілося щонайменше. Отямитися — означало б повернутися до того нестерпного життя, яким вона жила останні кілька років. А тут, у божевільні, їй було по-своєму добре. Давали таку-сяку їжу, ніхто не докучав повсякденним «треба й мусиш», жодних тобі обов'язків чи правил, що їх треба конче дотримуватися. Хочеться вити від нестерпного душевного болю — вий, багнеться качатися брудною, у нечистотах підлогою — качайся скільки душа забажає. Навколо — такі ж нещасні жертви суспільства.

Не влаштовували Машку лише дебели санітари. Вони двічі на день у супроводі сестер милосердя та лікаря з'являлися в палаті й вимагали ковтати гіркі пілюлі, від яких паморочилося в голові, тягнуло на сон і могла, як стій, розпочатися блювота чи діарея, що було значно гірше. «Не буду! Не хочу!» — водала Машка подумки, а вголос лише вила й намагалася викрутитися з чіпких рук санітарів. Це, утім, не допомагало, а тільки погіршувало ситуацію. Ліки пропихували силоміць, незмінно провокуючи блювоту. Машка, як і спершу, силувалася вкусити за руку, що наполегливо пхала пігулки їй у самісіньке горло, однак перестала це робити, коли їй вибили кілька зубів.

За місяць вона призвичаїлася до такого життя. Слухняно ковтала все, що давали. Якщо щастило, вибльовувала й чекала на черговий обхід. Їй було дуже затишно в коконі з ліків і власного небажання жити, як раніше. Тихо та спокійно. Ні жури, ні хвилювання, ні смутку, ні радості. Наче кішка, що ліниво вивернулася на сонечку й забула про все на світі — про своїх кошенят, про те, що має вполювати для них

смачну мишу на вечерю, про сусідського кота, який усю ніч муркотів під вікном.

Машка точно не знала, скільки прожила в такому стані. Проте одного дня ліків не дали, а за тиждень перестали давати і їжу. Вона, звісно, не відала, що в її рідному Петрограді, названому так 1914 року, відбулася Лютнева революція, яка зруйнувала імперію, що й без того тріщала по всіх своїх штучних швах. Не знала, що Кирилівська божевільня в Києві фактично припинила своє існування. Персонал потихеньку розходився в пошуках хоч якогось заробітку, а ті, хто лишався заради службового житла, уже не бажали дбати про хворих, хіба про буйних.

Одного березневого дня Машці кинули подерте пальто, на кілька розмірів більші шкарбани, що нагадували дамські черевики, і блаженську хустку. Стара сестричка допомогла їй убраться й легенько скерувала до воріт.

— Ступай додому... Тут тобі вже нема чого робити. Ти ж здорова ніби, повертайся до своїх. — Старенька перехрестила Машку на прощання й дала їй засохлого житнього коржика.

Машка вийшла за ворота божевільні й отетеріло витріщилася на перехожих, що поспішали у своїх справах. Хтось із розгону налетів на неї, ледь не перекинувши на брук, вилаявся й побіг своєю дорогою. Візниця, що правив простою двоколкою, байдуже проїхав повз, задалегідь оцінивши, що така не зупинить його, бо в кишенях гуляє вітер. Машка відчула майже фізичний супротив до цього живого життя, яке вирувало за огорожею Кирилівської лікарні. Понад усе на світі вона хотіла назад — до рятівної безтями. Нерішуче повернулася і підійшла до воріт, але їх уже зачинили. Поторсала клямку й повернулася на мостову.

— Жити набридло, дамочко!

Машка не помітила, як вийшла на бруківку. Лише дивом не опинилася під колесами великого селянського возу, навантаженого мішками з борошном. Дядечко, що правив кіньми, останньої миті відштовхнув її пужалном. Машка полетіла на тротуар і втелюцилася в металеву урну. Перед очима застрибали зірочки, у голові загуло, з розбитого носа заюшила кров. Хтось допоміг їй підвестися, іще хтось запропонував носову хустинку.

— Спасибо, родненький... — Вимовивши ці кілька слів, Машка геть не здивувалася, ніби й не було в її житті кількарічного мовчання. Здавалося, що вона просто прокинулася після тривалого сну. — Расшиблась вся... Как теперича домой пойду, дочке и мужу на глаза покажуся?

Машка раптом відчула в собі здатність думати та вирішувати, яка відновилася чи від фізичного удару, чи від емоційного стресу й загострилася до краю. Струснула головою, здивовано огляділася. Де вона? Що тут робить? Скільки вже часу минуло відтоді, коли востаннє вийшла з дому на Тарасівській? А Зоя... Василь... Що з ними?

На тротуарі з'явилася добре вбрана пані, яка вела за руку доньку-підлітка. Вони говорили про щось своє, зовсім безжурне. Побачили злиденну жінку, що прикладала хусточку до розбитого носа, і вирішили перейти на інший бік вулиці. Однак Машка їм не дала. Перегородила шлях і благально склала руки:

— Как пройти на Тарасовскую? Подскажите Христа ради...

Слова повернулися до неї зненацька, без жодного зусилля з її боку, ніби просто спали до часу. Вона кидалася до перехожих, ніби риба, що билася на суходолі, розпитувала дорогу, упізнавала раніше бачені вулички й урешті до вечора таки дісталася Тарасівської.

— Ой, Маня... Ты ли это? Как тебя жизнь истрепала-то... Поправилась, поди? Или новая власть быстрехонько излечила?

На Тарасівській за ці три роки змінилося чимало пожильців, а от двірник лишився той самий. Палкий прихильник самодержавства, він ніяк не міг прийти до тями після того, як цар зрікся престолу, і ледь не щодня заливав тяжке горе оковитою. Двірник став припрошувати Машку випити з ним чарчину «по старой памяти». Однак та пересилила бажання, що раптово виникло при згадці про питво, і відмовилася.

— Не можно мне пить. Доктора крепка-накрепко запретили... — Машка збрехала перше, що спало на думку, і відразу ж спитала: — А что мои?

— Много эти доктора понимают... Чуток выпить можно всегда. — Двірник розчаровано крякнув і підленько посміхнувся, як людина, котра добре знає, що зараз зробить співбесідникові боляче, і вже наперед смакує це. — Твои-то тут и не живут уже... Васька на фронтах сгинул. А дочку вашу он полюбовнице спровадил... Какая-то сильно

важная птица из Таращанского уезда... Заведение держит там. Чайную, вроде говаривали... Ты пойді к Яловым. Они-то адресок имеют...

Почувши це, Машка оскаженіла. Та як Василь посмів так учинити? Зоя її донька! Тільки її. Маруська не має жодного права на неї. Зою треба забрати звідти. Донька має жити в місті. Найкраще, звісно, у столиці — у самому Петрограді. Яка ж вона, Машка, була дурна, коли переїхала сюди, в Україну. Кинути все заради хутора в Київській губернії... На яке таке щастя можна було сподіватися? Пробачити собі таке неможливо, можна тільки виправити.

— Знаю я эту чайную... И хозяйку ейную знаю... — Від страшної образи Машка ледве вичавлювала із себе слова. — Проклятый Васька! Как он мог...

— А ты чем думала, Мань, когда замуж за украинца пошла?

Двірник презирливо сплюнув собі під ноги. Він розтягнув «українець» по складах, навмисне наголосивши не там, де треба. «Україна» й «українець» лунали тепер з усіх трибун, а ті, хто вважав себе належними до них, страшенно ображалися, коли хтось за звичкою казав «малорос» чи «хохол». Двірник уживав ці слова як певного роду лайку, вкладаючи в них зовсім інший зміст.

***

Булана в яблуках кобила Карамелька голосно заіржала в невеликій стайні за Марусиним будинком. Стаєнка була геть мізерна, на одне стійло. Карамельці було тут затісно, швидше хотілося на волю. Молода й норавлива конячка, красива, хоч і простої породи, з'явилася на зміну старенькій вірній Буді, що тихо відійшла уві сні.

Сьогодні про Карамельку чомусь усі забули... Ніхто не прийшов зранку, щоб дати їй вівса й води, а потім вичистити стійло після ночі й вичесати щіткою її лискучі боки. Цим зазвичай опікувався Казик, дванадцятирічний син хазяйки. Пізніше могла з'явитися й сама господиня, яка частенько сідлала кобилу й рушала залагоджувати справи до Ставища. Але найбільше Карамелька чекала на високу красиву дівчину Зою. Вона прибігала в стаєнку з першими променями сонця або й трохи пізніше, незмінно вбрана в коротку спідницю для верхової їзди й пошиті на замовлення краги. Невгамовна Зоя застрибувала на Карамельку й кілька годин поспіль носилася навколишніми дорогами, що зміїлися крізь поля. Потім Зойка могла

прискакати на рівну галявинку біля хутірця Берикса й узятися до серйозної дресури, ази якої добре затила в цирку Крутікова. Якби дерева, що нерівним колом оточували цю мальовничу прогалину на узліссі, уміли говорити, то розказали б дівчинці Зої про її батька Василя. Колись він теж шукав зручне місце для постановки своєї «Пошти», що пізніше принесла йому славу й визнання.

Карамелька скосила очі на велосипед, що рік тому з'явився в господарстві. Відтоді він незмінно ділив із кобилою крихітну стайню. Карамелька завжди з подивом позирала на це диво техніки, яке не їло й не пило, але мчало не гірше за неї. Велосипед — то вже була Казикова любов, хоча нерідко й Зоя сідлала залізного коня. Утім, купили його таки для Казика. Маруся постановила: хай там як, а в дітей буде те, що вони хочуть. Казимир їздитиме на велосипеді, якщо така його мрія. Зоя ж отримає костюм для верхової їзди від найкращого кравця. Однак і те й інше вимагало грошей. Де їх узяти, Маруся знала, хоч і передбачала, що це буде непросто. Треба було здати в оренду землю, що тягнулася вздовж тракту за чайною.

Вітольд Ганіцький, управитель маєтку Браницьких, довго тримав Марусю в передпокої через якісь надважливі справи. Відтак довго мовчав і дивився ніби крізь відвідувачку, а вона, знічена таким поводженням, не дуже впевнено викладала суть справи. Пан Ганіцький спершу відіслав Марусю без чіткої відповіді: «Я маю подумати, бо оренда зараз — украй не вигідна справа». За тиждень Маруся прийшла знову й знову понад годину просиділа в тісному й темному передпокої на незручному стільці, чекаючи, поки Ганіцький нап'ється чаю.

Цього разу пан управитель був більше налаштований на розмову й навіть виголосив перед Марусею бучну промову. Говорив Ганіцький пафосно й із серцем, немов виступав десь на врочистих зборах. Він розводився про те, що світ котиться невідомо куди, якщо шляхтичі подають чай і женяться на простолюдинках. Маруся почервоніла від гніву, бо після смерті Зосії Казимирівни ніхто прямо не докоряв їй через походження. Якби не обіцяне для Казика й Зої, ноги її не було б тут, а так мусила терпіти.

Хоч якими прикрими були слова Ганіцького, найбільше Марусю діткнуло те, що й син змушений був усе те слухати. Узяла Казимира із собою, щоб zarazом зайти в Ставищі до знайомого кравця й замовити синові дещо з одягу. Була переконана, що Ганіцький так веломовно

відмовляє їй, але він таки пристав на її пропозицію, склав акт і видав аванс. Однак Маруся вже не була рада цим грошам, які пекли їй долоню, а потім відтягували кишеню, наче вона їх украла, а не отримала за оренду своєї ж землі. Сумління підказувало, що від цієї обладунки треба було відмовитися, бо Ганіцький свідомо принижував її, користуючись нагодою, та ще й на очах у сина. Але папери вже було підписано, і відступитися не вийшло б.

Казик і справді добре запам'ятав пишну та сповнену докорів промову Вітольда Ганіцького. Уже вдома він узявся випитувати в Марусі, що графський управитель мав на увазі. Вона нахмурилась і кинула, мовляв, немає чого ніяковіти через те, що вона працює в чайній і що покійний батько теж працював там. Трохи подумавши, додала, що соромно, коли крадуть чи обманом відсуджують чужу спадщину. І точно вже немає нічого лихого в тому, як хтось не вродився шляхтичем. «Якби всі були шляхтичами, хто б тоді сіяв і жав, випікав хліб і будував? Та й не може людина вибрати, ким і де народиться. Яка ж тоді її вина чи заслуга в тому?» — Маруся намагалася говорити спокійно, але всередині в неї клетало. З виразу матиного обличчя Казимир збагнув, що Вітольд Ганіцький неабияк дошкулив її, а отже, разом принизив і його.

Маруся справила Зої костюм для верхової їзди, а синові таки купила омріяний велосипед. Утім, Казимир не відчув великої радості від того. Промова Ганіцького, материні сором і гнів лягли осадом у його душі. Казик затявся їздити в графський парк, хоч завжди мріяв промчатися його рівненькими доріжками, підсипаними білим гравієм. І запевне, ніхто з графської челяді не заперечував би, коли б Казимир возився там. Та гонор, про який раніше Казик ніколи не думав, владно заговорив у ньому й наказав кататися в тому парку.

Карамелька знову голосно заіржала. Крізь шпарину у дверях вона побачила дивну жінку, що нервово топталася під вікнами хазяйського будинку й уряди-годи зазірала всередину. Була невисока, тож не могла дотягтися до шиби. Через те, напевно, і сердилася. Урешті терпець незнайомці урвався, і вона заволатала на весь двір:

— Зойка! Долго ты еще там? Пойдём атседава! Нам бы на станцию сегодня поспеть... Я уже иззябла вся! Уважь мать! Побыстрее там!

Маруся, що напівлежала на власному ліжку, здригнулася від цього крику й інстинктивно схопилася за горло, розпухле, у кривавих

синяках. Казик і Зоя дбайливо обмотали його хусткою. Поряд лежала книжка в цупкій обкладинці, а на ній — окраєць паперу, на якому Маруся швидко вивела хімічним олівцем: «Зою, подумай добре. Чи варто їхати з матір'ю? Ти мені як рідна. Я тебе не жену. Будь із нами, поки батько не повернеться з фронту». Зоя, якій Маруся сунула папірець, швидко пробігла написане очима й заперечливо похитала головою. Після пригоди з Машкою Маруся не могла говорити, тому відразу, щойно опритомніла, на мигах попросила Казимира принести паперу з чайної, писала записочки й показувала дітям.

— Спасибі вам, тьотю Марусю, але я вже вирішила. Поїду з мамкою. Усе-таки вона моя єдина рідня на світі. От ви батька ждете, а він хіба ж повернеться з війни? Запевне, що загинув... Просто тіла не знайшли, не поховали по-людськи. Уже два роки майже минуло. Був би живий, знайшовся б уже...

Зоя скривилася, бо побачила, якої муки завдали її слова Марусі. Але вона не могла цього не сказати. Раніше, може, і промовчала б, але тепер, коли об'явилася мати, щось зрушилося в Зойчиній свідомості. Незнана сила, що спала до часу, прокинулася й вимагала дії. Як пояснити добрій тьоті Марусі, що їй, Зойці, не цікаво тут, у селі? Звісно, у провінційному містечку є свої принади. До того ж у тьоті Марусі гарний будинок, у якому облаштували окрему кімнатку й для Зойки, переробивши для цього нежилу комору. Ніхто не обтяжував дівчину якимись обов'язками. Могла й цілими днями ганяти на Карамельці околицями або ж повторювати номери, що їх затирила ще від батька. Тьотя Маруся не заперечувала проти цього. Загалом усі ставилися до Зойки дуже добре, справді як до рідної. Але життя тут, на тракті біля чайної, видавалося їй нудним. «І як тільки тітці Марусі не набридає день у день ходити в чайну, прислужувати подорожнім, теревенити про щось із Насткою? А в неділю ходити до церкви, потім базарувати й повертатися до себе, щоб почати новий тиждень, до оскоми схожий на всі попередні?» — не раз питала сама себе Зоя і не знаходила відповіді. Проте одне вона знала точно: таке життя не для неї. Матір сьогодні зранку сама доля послала сюди, бо ще трохи — і Зойка десь дременула б.

— Тож, тьотю Марусю, я з мамкою поїду. Мамка сказала, що нам треба в столицю. Там родичі, знайомі лишилися. Мамка має там зв'язки в цирку. Словом, не пропадемо. Я вам із Казиком напишу...

Зоя перевела очі на Казимира. По-підлітковому цибатий, з напрочуд гарним обличчям, він був для Зойки розгорнутою книжкою. Зараз, і вона виразно це бачила, він злився на неї і ледве стримувався, щоб не сказати щось уїдливе. Казик зловив Зойчин погляд і відвернувся до стіни, щоб не видати власні почуття. Удавав, що роздивляється батькову рушницю, яку мати забрала, коли продавали маєток у Ясенівці. Саме Казимир прокинувся від нічної шарпанини в снігах, схопився й побіг туди, передчуваючи щось лихе. Саме він кинувся на Машку й урятував життя Марусі. А тепер не міг повірити, що Зойка хоче кинути їх і поїхати десь зі своєю божевільною матір'ю. Це було те перше розчарування, яке кожен переживає підлітком, коли звичний світ довкола дає збій, і цьому ніяк не можна зарадити.

Зойка зчитала емоції Казика й зітхнула. Ні, їй не було його шкода, хіба зовсім трішки. Вона раділа, що нарешті вирветься з провінційного містечка й, може, зовсім скоро виступатиме на цирковій арені. Зойка всміхнулася своїм мріям та обернулася до облізлої валізи, з якою колись приїхала в чайну. Варто було швидше збиратися, як і наполягала мати.

Дівчина подумала про Машку і почервоніла. Як так сталося, що ця старчиха, від якої линув пах давно немитого тіла, — її мати? Чому не тітка Маруся? Чому батько вибрав таку? Зойка згадала, як Машка нерішуче підійшла до неї і розглядала, наче якийсь витвір мистецтва, а тоді, осмілівши, кинулася обійматися. Зоя знову здригнулася, як тоді — зранку. Утім, зараз не було часу розбиратися із цим. Вона відчинила двері платтяного шифон'єра та стала оглядати власні сукні, що їх замовляла Маруся в ставищанських кравців, бо не могла допустити, щоб Зойка ходила в тому, із чого давно виросла. Тепер же, коли постало питання з переїздом, неможливо було уявити, що весь цей новий гардероб уміститься в стару Зойчину валізу.

— Тьоть Марусю, мені б іще якусь торбу... Що? Даєте мені вашу нову валізу? А цю, мою, краще лишити тут, у вас? Дякую, тьоть Марусечко!

Зоя швидко кинулася робити, як запропонувала Маруся, до кінця не вірячи, що їй дістанеться велика шкіряна валіза взамін її старої. Узялася по-новому перекладати суkenки й не відразу помітила, що Маруся простягає їй нову записочку.

«Візьми гроші в дерев'яній скриньці. Вам із матір'ю вистачить на перший час».

Зоя пробігла очима написане та слухняно потягнулася по старовинну дерев'яну скриньку на шифоньєрі. Це була та сама Флорова скринька, яку колись пошкодили злодії. Маруся відремонтувала батькову річ — чи не єдину пам'ятку про нього, і також зберігала в ній гроші й цінні папери. Зойка відкрила старовинне деко й побачила полотняний мішечок, що приємно забряжчав золотими червінцями. Поруч лежали листи, перев'язані блакитною стрічкою. Зоя відразу впізнала батьків косий почерк із великими грифами літер «Р» і «Г». Вона вагалася лише мить, а тоді швидко й непомітно схопила згорточок паперів і засунула його в кишеню. Як-не-як, а це листи її батька. Невідомо, чи повернеться вона колись у цей будинок на тракті. У неї більше прав на цю останню пам'ятку про Василя, ніж у Марусі. А може, мати таки має рацію, і якби не пані Ясенська, жили б вони собі душа в душу й ніколи не розпалася б їхня родина?

«Зою, віддаю гроші, що лишив нам твій батько, коли прощалися в Києві. Тут усі вони до копійки. Зашиє в одяг».

Маруся відрахувала належне й дивилася, як Зойка, не дуже звикла до такої роботи, колола собі пальці, намагаючись зашити золоті червінці в підкладку пальта. Урешті Маруся, долаючи біль і нехіть до будь-якої дії, поманила Зою пальцем і взялася сама до голки. Швидко всі монетки було зашити в різні одежини. Маруся подумала: як котрусь і вкрадуть, усе одно щось та й лишиться Зої з матір'ю.

Коли зі швидкими зборами врешті було покінчено, Маруся, скривившись від болю, таки встала з ліжка. Треба було самій - перевірити, чи Зойка нічого не забула й чи все спакувала у своє нове життя.

«З Богом, дитинко! Нас не забувай... Напиши. Батько повернеться — щоб не шукав тебе».

Зойка тільки стелула плечима на цю нову Марусину записочку. Батько повернеться хіба з другим прищестям... Проте Марусині очі світилися фанатичною вірою. Зоя, хай якою недосвідченою була в життєвих питаннях, збагнула шостим чуттям, що сперечатися з пані Ясенською — марна справа. «Мабуть, для неї так краще — вірити, що батько живий... І є ж такі на світі...»

«Може, візьмеш повидла з антонівки? Один слоїк?»

Остання Марусина записочка так і лишилася непрочитаною. Зойка підхопила валізу й рішуче попрямувала до виходу. Маруся кинулася до вікна, але нашттовхнулася на колючий погляд Машки. Та буравила ним будинок, ніби хотіла дірку в ньому продивитися. Щоб не видати себе, Маруся сховалася за фіранкою і звідти крадькома хрестила Зою, яка завернула за ріг чайної та зникла з очей. Маруся повалилася на ліжко й не бачила, як Машка обернулася та смачно плюнула в бік доглянутого обійстя.

— Спалила б к чертям собачим... Эх, жаль... Некогда... — прошипіла Машка й кинулася наздоганяти доньку.

Розділ 2

За місяць до того в Білій Церкві, березень 1917 року

Іван Гивович страшенно дратувався через валізу посеред його спальні. Вона розверзла пащеку, наче жива тварюка, і щохвилини заковтувала нові й нові речі з Акулининого гардеробу. Ось у неї полетіли рожеві панталони, обшиті тонким мереживом, далі ще пікантніша деталь, від якої в минулі часи в Івана Гивовича точно розгулялася б уява. Проте зараз, коли країну лихоманило від уже пережитих жахів, а майбутні катастрофи бачилися цілком виразно, не до романтичних поривів було.

— Серденько, я прошу тебе... Не втрачай розуму... Ну куди ми поїдемо? Сама подумай, ну хто й де нас чекає? Тут наш дім, усе наше... — Іван Гивович сердито смикав себе за вуса. Мимохідь він зловив власне відображення у великому дзеркалі навпроти ліжка. Постарів... Зморшки зібралися в гусячі лапки в кутиках очей, сивина посріблила скроні, наче притрусилася чорну землю першим снігом. А очі? Очі видають утому, розгубленість і цілковите нерозуміння, як і куди рухатися далі. Достоту очі побитого собаки, котрого потовкли тільки за те, що трапився під гарячу руку.

— Скоро будуть добрі новини... Зовсім скоро, адже не може ж такий безум із політикою тривати вічно? Ну зрікся цар престолу, але ж держава не лишилася без керівників... — Іван намагався говорити якомога ласкавіше, щоб утихомирити дружину. — Ти мене чуєш, люба? Що ти робиш? Зупинися...

— Що я роблю? — Акулина Іванівна нарешті виринула з об'ємного гардеробу та стала перед Іваном Гивовичем. — А хто, по-твоєму, збере речі? Покоївки ж повтікали! Революція в них, бачте...

Вона сердито копнула ногою чималу валізу, яка, однак, не могла вмістити всього, що хазяйці хотілося б узяти із собою. Спершу великий дім цілком звалився на неї. Хочеш — сама прибирай і мий підлоги, не хочеш — просто зачини анфіладу кімнат і сиди в одній. Власне, це й довелося зробити, обмеживши свій простір ідальнею та спальнею. Потім кухарка розрахувалася, бо злякалася революційних настроїв у місті та дременула до рідних на село. Довелося ще й обіди

вкупі з вечереями перебрати на себе (вставала пізно, тому її обід був і сніданком).

Акулина Іванівна нишком глигнула на свої руки, які за місяць таких тортур за grubіли й укрилися плямами, що їх годі було відтерти, а під нігтями утворилися чорні обідки. Зітхнула й перевела погляд на власне відображення в дзеркалі, зустрілася очима з Іваном. Скільки стерегла його, скрізь бачила підступи та зраду, а зараз він, дарма що на десять років молодший, на вигляд ніби старший за неї. Дивний жарт часу. Ось вона від постійних клопотів про вроду й переживань через молодого чоловіка вся висохла й наче застигла, як заспиртована комаха в банці. Відтак траурний вираз обличчя через вічно опущені кутики вуст став схожим на гіпсову маску, над якою роки не мали влади. Напередодні революції такі силуети жінок, сухоребрих і втомлених життям, саме ввійшли в моду, й Акулина ніби помолоділа на цій хвилині. Тепер вона оцінювала своє світло-русяве волосся геть інакше, ніж раніше, коли хотіла бути фатальною жінкою зі смолянисто-чорними косами й карміновими вустами.

Акулина знову витріщилася на Івана в дзеркалі, чиє чорне волосся нагадувало тепер «сіль із перцем». Перевела погляд на власне відображення зі світлими, іще нечесаними пасмами, які так добре маскували сивину.

— Я вже казала тобі... Сто разів казала, що ми маємо виїхати звідси, поки ще можна. У Париж чи Відень, та навіть у Варшаву, аби тільки до цивілізації. Нам же не бракує коштів, зможемо влаштуватися на новому місці. У Відні живе моя старша, Марія, вона, авжеж, допоможе нам... Облаштуємося й заживемо ще краще. А тут... Невже ти не бачиш, що нічого доброго вже тут не буде? Усе піде прахом... Майно розграбують... А ми будемо старцями попід парканами просити в добрих людей хліба...

Акулина, як і хвилину тому, вдивлялася в дзеркало, але вже не бачила свого й Іванового відображення. Натомість перед її зором із неймовірною швидкістю неслися картини майбутнього. Ось у їхній будинок вдираються якісь молодики в шкуратянках і кирзових чоботях, зривають порт'єри з вікон і картини зі стін, тушать об коштовне оббиття диванів і крісел смердючі цигарки, регочуть і збиткуються з господарів, і нема на те ради, адже в містечку цілковите безвладдя. А ось вони з Іваном уже в каретній позаду

їхнього ж будинку. Сюди, як насмішку, кинули стару перину, на якій колись спала їхня куховарка, кілька подушок та один стілець на двох. Коней та екіпаж десь забрали. У щілинах стін завиває вітер. На стільці розстелена стара газета, а на ній — засохлий окраєць хліба. Акулина Іванівна істерично вискнула, а тоді кулею вилетіла зі спальні.

— Ти куди, серденько?

Іван крикнув у порожнечу. Акулинині кроки пролунали з боку сходів, і в будинку знову запала тиша — щоденна їхня супутниця віднедавна. «Напевно, побігла до вбиральні, — припустив Іван. — А колись у нас і вбиральні не було в домі... Та й загалом жили ми гірше нікуди, і це ми — нащадки Браницьких...» Іван передумав уставати, хоч уже спустив був ноги з ліжка. Знову заліз під легку, з лебединого пуху ковдру й поринув у спогади. Згадав своє убоге дитинство в панській економії. Ніде правди діти, батько Гива, він сам і менший брат Василь, дарма що графська кров, жили, мов прості селюки. Коли відкрилося їхнє походження, Іван лютився на покійного батька ще більше, ніж за життя. Бо це тільки батькова провина, що його синові довелося так тяжко вибиватися в люди, погодитися на шлюб без кохання — заради кар'єрного зиску, відмовитися від юнацьких мрій і поривань.

Батько в усьому винний, один він, — так думав Іван, допоки не провів власне розслідування й не потрапив у Грузію. Мовляв, Гива не хотів освіти, пиячив, не слухав батька, за що старий Ксаверій заслав його до стаєнь на кінний завод, щоб перевиховувати. Іван був свято переконаний, що якби Гива поступався, догоджав старому графові, то і його життя, і життя його родини склалося б геть інакше. Наївні роздуми...

Іван довго шукав по своїх службових каналах бодай щось про бабу Руміф, котра, як він уже знав, була матір'ю його батька Гиви й першою дружиною графа Ксаверія Браницького. Руміф прожила недовго, померла дорогою в Україну від лихоманки, що її була підхопила відразу після пологів. Молодий удівець приїхав у родинний маєток уже сам, з крихіткою-сином на руках. Відразу віддав його на виховання, і не абикуди, а... в просту машталірську родину, де якраз був трохи старший за Гиву хлопчик — молочний його брат. От на цьому моменті Іван спотикався й не міг рухатися далі. Як так? Законнонароджений син... Не позашлюбний байстрюк... Нащадок двох шляхетних

родин — польської та грузинської... Чому ж таку долю заповів власному синові старий граф?

Що більше бився над цією задачею Іван, то чіткіше розумів: щось у цій історії не відповідає істині. Відтак почав наводити довідки про свою грузинську рідню. Неочікувано розшуки привели його не до сімейного дому, оповитого давниною та легендами, а в убоге грузинське село, де колись стояв царський гарнізон, завданням якого було остаточне підкорення місцевих і заведення імперських порядків. Так, дім був, але не родинний замок, як малювала колись Іванова уява, а злиденна селянська халупа. Знайшлися й родичі, які надивуватися не могли, довідавшись, що син Руміф десь далеко від Грузії таки вижив, а його власні сини ще й вибилися в люди.

Усе це Іван почув і побачив на власні очі, бо добився по службі незначного відрядження в Грузію, а виконавши його, подався в гірське селище, щоб побачитися з родичами. Там його зустріли суворі чоловіки, які відразу пояснили, що сестрицю Руміф у них заказано згадувати, бо ж вона переступила через закони роду й віддалася чужинцеві, а тоді ще й утекла з ним. А головне, довідався Іван, що ніякого шлюбу не було, хоча граф і визнав Гиву своїм сином. То був сімейний шкелет, який гучно випав із шафи, де його зберігали понад півстоліття. Випавши, він придавив Івана... Навіть не придавив, а розчавив. І провина виявилася зовсім не батькова, а бабина й дідова. Отож і батьків машталірський шлях, щедро приправлений горілкою, постав у новому світлі. Власна ж доля більше не видавалася покаранням, а скидалася на простий збіг обставин.

Іван і сам не помітив, що вже доволі довго вдивлявся у вікно, за яким стояв густий туман. Рання відлига давала про себе знати рясними дощами, які облягали Білу Церкву густою імлою. Іван не пам'ятав такої прикροї погоди, як навесні 1917 року. Часом йому здавалося, що природа щось знає про майбутнє й уже встигла розгледіти його трагедії, а відтак узялася наперед оплакувати їх. В Івановому ж дитинстві навесні стояли дзвінкі дні, коли голосно крапало зі стріх і яскраво світило сонце. Прекрасна природа, надто ж весняна й літня, скрашувала безрадiсну атмосферу, що панувала в їхньому будиночку в графській економії. Завжди можна було побігти в панський маєток, загубитися в старовинному парку та якнайдовше не повертатися

додому, де батько, частенько п'яний, сікався до всіх, а найбільше до матері, нерідко й бив її.

Один із таких чорних днів Іван запам'ятав надто виразно. День і насправду був чорніше нікуди, хоча надворі так само стояла весна й сонце припікало, наче в літній полудень. Ледве переступивши поріг, хлопець відчув запах страху. Він добре його знав. Так пахла солоня кров, що її неможливо було переплутати ні з чим. Іван завмер і притулився до стіни біля дверей.

Таке маскування юнакові добре вдавалося, бо хоч йому й виповнилося чотирнадцять, ніхто й не дав би Іванові його років. Він скидався на десятирічного захарчованого хлопчика. Ріс помалу — чи то від страху, який панував удома, чи то через мізерне харчування, адже все зароблене батько пропивав, тож не було особливо з чого розкошувати.

Іван заплющив очі, боячись побачити щось жахливе, і подумки почав лічити до десяти. На десятій відлік хотів дременути з хати. Уже не раз так робив, і це завжди спрацьовувало. Хлопець вірив у магічну силу десяти чисел, бо вона рятувала його раніше. Але не цього разу. Він почув стогін, а тоді й материн голос, що ледь чутно просив води. Мама просила так жалібно, що страх його відступив. Іван кинувся до діжки в сінях і зачерпнув дерев'яним кухлем води. Сторожко, ніби не своїми ногами зайшов у кімнату і, вражений, спинився. Мама лежала на долівці в калюжі власної крові. Іван намагався не дивитися на її потовчене лице, хоча йому й довелося схилитися до неї. Хотів лише, щоб мама напилася води. Більш нічого.

Гива, який сидів за столом у кутку, побачив сина й загарчав. Іван знав, що батько поруч, відчував його присутність шкірою, але не смів обернутися й подивитися прямо. Йому здалося, що Гива спить, сперши голову на руки, і хропить уві сні. Так бувало вже не раз, коли п'яний батько засинав, де падав, нерідко й у тісних сінях, і тоді ніхто не міг вийти з хати, хіба як через вікно, бо посунути Гиву та звільнити прохід надвір не могла ані худенька Лександра, ані Іван із Василем.

— Ах ти ж сучий виплодку! Тобі хто казав їй воду нести? Нехай мучиться... Хай здихає!

Важкий батьків кулак опустився на Івана. Перший удар відразу збив хлопця з ніг. Він зіщулювався на підлозі, намагаючись закрити голову руками, і знову подумки взявся лічити до десяти. Іван усе ще вірив

у магічну силу десятого відліку. Йому все ще здавалося, що на десятому рахункові батько спиниться. Проте десять проминуло, й Іван збився з ліку, бо удари сипалися й сипалися, наче Гива заповзвся вилити всю свою лють на сина. Іван нічого вже не тямив після десятого відліку. Світ перевернувся йому та згаснув. Він не пам'ятав, як на гвалт у їхню хату прибіг Флор Ігнатович, який і врятував малого від неминучої смерті. Не пам'ятав, як набігли й інші машталіри. Не бачив, як мужики повитягали ремені зі штанів і гуртом скрутили-таки Гиву, а тоді зв'язали по руках і ногах. Не відчував, як виносили його, непритомного, надвір і відливали водою.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ